

poruka "karakter je čoveku sudbina" nikako ne može biti svedena na nešto niže ili drugačije od *moralne* norme. Kada govori o filozofiji u tragičkom razdoblju Grka, osim konstrukcije *filozofskog herojstva*, Niče naglašava i mogući odgovor na pitanja koja bi se mogla postaviti Heraklitu: a taj odgovor bi glasio da se *igra ne bi smela shvatati suviše patetično, ali pre svega – ne bi se smela shvatati moralno*. Takođe, u Anaksagorinom učenju je, tvrdi Niče, moguće razaznati *krik* – da *bivanje* nije *moralni*, već samo *umetnički* fenomen. Neobično je, međutim, što u delu „Filozofija u tragičkom razdoblju Grka“ Niče ni na jednom mestu ne pominje apolonski, niti dionizijski princip. Čitavo delo se vrlo blisko tiče tragedije i tragičkog, ali iz perspektive koja je potpuno drugačija od one iz „Rođenja tragedije“. Pored takvog stava o tragičkoj umetnosti, treba naglasiti da Niče smatra lepo po sebi *utvarom* („Upravo za junaka je lepota od svega najteže“.), kao, uostalom, i ceo idealizam, posmatrajući i estetičke pojmove kroz prizmu vlastite aksiologije, pre svega vitalističkih određenja *slabosti* i *snage*. Interesantno je, ali ne i iznenađujuće za njegovu filozofiju postavljanje onog *tragičkog* nasuprot onom *pasivno-pesimističkom*, jer se kroz tragičko ogleda smisao predsokratovskog shvatanja herojskog, koje se potpuno razlikuje od metafizičkih i hrišanskih vrednosnih utemeljenja. Tragička umetnost izoštrava sposobnosti za „obimnije i potpunije upoznavanje zakonima koji upravljaju ljudskim životima“. Ničevov Zaratustra tvrdi da pesnici „suviše lažu“, da su svi bogovi „pesnička izmišljotina“, jer vuku *naviše* – „ka carstvu oblaka: na njih stavljamo svoje šarene mešine i nazivamo ih onda bogovima i nadljudima“ – ali zapravo „svi mute svoju vodu, da bi izgledala duboka“.

U „Pokušaju samokritike“ Niče smatra da je u „Rođenju tragedije“ predstavljena „umetnost – a ne moral – kao stvarno metafizička delatnost čovekova; u samoj knjizi se više puta ponavlja škakljiva rečenica da je postojanje sveta opravdano samo kao estetski fenomen“, a prava paradigma za to je predsokratovska Helada, koja iskazuje „suprotnost, po poreklu i ciljevima, između likovne umetnosti, apolonske, i nelikovne umetnosti muzike, kao Dionisove“, gde se apolonski nagon razume kao *svet sna*, a dionizijski kao *svet pijanstva*. Pojavljuje se „uzvišeno i proslavljeno umetničko delo antičke tragedije i dramskog ditiramba, kao zajednički cilj oba nagona, čija se tajanstvena bračna zajednica, posle duge prethodne borbe, proslavila takvim porodom – Antigonom i Kasandrom u isti mah“. Suprotstavljanje apolonskog i dionizijskog Niče ne redukuje na odnos unutar jedne forme umetnosti – tragedije, pa čak ni na oblast umetnosti uopšte - on čak razlikuje „dioniske Helene